

8/1

**НАКАЗАТЕЛНИТЕ РАЗПОРЕДБИ ЗА КЛЕВЕТА
И
ПРАВОТО НА СВОБОДА НА ИЗРАЗЯВАНЕ**

Становище на ИНТЕРАЙТС и Артикъл 19 по конституционно дело N 16/98 г.

I. УВОД

Това становище разглежда приложението на наказателните разпоредби за клевета в 12 държави от Европа, британската общност и от прецедентната правна система и изследва степента, до която наказателната отговорност за клевета е съвместима със защитата на свободата на изразяване.¹ Заключение на това становище е, че в тези държави преследванията на клеветата като престъпление са все по-рядки и на практика не се налагат присъди, постановяващи лишаване от свобода. Това становище демонстрира, че гражданските санкции за клевета са по-подходящи от наказателните, и че наказателните присъди не могат да бъдат оправдани от гледна точка на свободата на словото. Становището също стига до извода, че наказателни санкции за клевета са в най-добрия случай ненужни, а в най-лошия - грубо посегателство върху свободата на изразяване. Разглеждани от гледна точка на гаранциите на Европейската конвенция за защита правата на човека, настоящето становище доказва, че наказателните разпоредби за клевета често противоречат на изискването за "преследване на допустима цел", и особено когато предвиждат лишаване от свобода, не могат да бъдат смятани за "необходими в едно демократично общество."

Държавите, разглеждани в настоящето становище, са: Австралия, Австрия, Белгия, Канада, Дания, Франция, Германия, Холандия, Норвегия, Швеция, Великобритания и САЩ. Кратка справка също така е направена относно съответните разпоредби от законите на няколко други държави.

II. МОТИВИ

Член 10 на Европейската конвенция за защита правата на човека гарантира свободата на изразяване.² За да съответства на тази разпоредба, всяко вмешателство в

¹ Понятието "клевета", използвано в това становище, не покрива престъпления като подстрекаване към противодържавни бунтове, разпадане на расова, етническа или религиозна омраза или богохуство.

² Член 10 предвижда:

1. Всеки има право на свобода на изразяване на мнения. Това право включва свободата да отстоява своето мнение, да получава и разпространява информация и идеи без намеса на държавните власти и независимо от границите. Този член не забранява на държавите да въведат разрешителен режим за дейността на радио- и телевизионните компании и производителите на кинематографична продукция.

2. Ползването на тези свободи, доколкото е съпроводено със задължения и отговорности, може да бъде обусловено от процедури, условия, ограничения или санкции, които са предвидени от закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност, териториалната цялост, за предотвратяване на безредици или на престъпления, за защитата на здравето и морала, както и на репутацията или

свободата на изразяване трябва да отговаря на определени строги ограничения. Всяко вмешателство трябва да бъде "предписано от закона", "да преследва допустима цел", и да е "необходимо в едно демократично общество." Докато наказателните разпоредби за клеветата обикновено се съдържат в законови разпоредби, те често не преследват допустима цел и не могат да се квалифицират като "необходими в едно демократично общество", защото не са пропорционални на преследваната цел.

1. Наказателните разпоредби за клеветата често не преследват допустима от международните разпоредби цел.

Съгласно терминологията на Конвенцията, основната цел на наказателните разпоредби за клеветата е защитата на "репутацията или правата на другите."³ Тази цел, специално посочена в Конвенцията като допустимо ограничение на правото на свобода на изразяване на мнение, може обаче да се преследва само ако с това не се нарушават другите принципи на член 10.

Много наказателни разпоредби за клеветата по силата на закона или по наложена се практика имат за цел защитата на репутацията на длъжностни лица. Както в българския закон, подобни закони обикновено предоставят по-висока защита на длъжностните лица, отколкото на частни лица. Тези закони могат да облагодетелстват длъжностните лица или предвиждатки особени, по-благоприятни за тях материални или процесуални правила, или като предвиждат по-тежки наказания за оклеветяване на длъжностни лица, отколкото на частни лица.

Такива закони не преследват допустима от Конвенцията цел, защото съгласно нея на правото да се критикуват политиките трябва да бъде дадена специална защита.

Правото да се критикуват политическите фигури, държавните органи или работата на правителството като цяло е един от основните защитни механизми на член 10 и стои в

на правата на другите, за предотвратяване на изтичането на секретна информация или за поддържане на авторитета и безпристрастността на правосъдието.

³ В исторически план наказателните разпоредби за клеветата, в противовес на гражданските разпоредби за клеветата, са били оправдавани с принципа за защита на "обществен ред". Тази цел все още се цитира понякога в настоящи дела /пред Европейския съд по правата на човека, виж напр. делото *Кастелс срещу Испания*, решение от 23 април 1992 г. серия А, N 236, параграф 51/ въпреки, че в прецедентната правна система заплахата от нарушение на обществения ред (breach of the peace) не се счита вече за необходима. /виж делото *Глийвс срещу Дийкин* /Великобритания/1980 г. АС 477/. Съгласно разпоредбите на Конвенцията, защитата на обществения ред е "допустима цел". Вмешателството в свободата на изразяване на мнения с цел защита на обществения ред е обаче проблематично по няколко причини. По принцип, доказването на истинността на твърденията не е защита за преследванията за клеветата за защита на "обществения ред", защото колкото по-голяма е истината, толкова по-голяма е заплахата за обществения ред. Докато това правило може би е подходящо по Конвенцията за престъпления, свързани с нарушаване на обществения ред, то тук трябва да има възможност да се докаже истината. /делото *Кастелс срещу Испания*, решение от 23 април 1992 г. серия А N 236/ Нещо повече, аргументът за липса на пропорционалност е още по-силен тук, тъй като други наказателни и граждански санкции са достатъчни да предпазят от разрушаване обществения ред, без да представляват заплахата за свободата на изразяване /виж специалното обсъждане на този въпрос по-долу/.

основата на функционирането на демокрацията. Европейският съд по правата на човека е решил редица дела в тази насока, засягащи наказателното преследване и гражданските иски за клевета. Съдът е разработил няколко важни принципа в тази насока.

Отправната точка в разглеждането на подобни случаи от Европейския съд по правата на човека винаги е било решителното препотвърждаване на ценността на свободата на изразяване като цяло и на нейното първостепенно значение за дейността на демократичната система на управление. Той е признал свободата на изразяване на непопулярни гледни точки и категорично е постановил, че трябва да е налице по-голяма свобода за критика към правителството или към длъжностни лица, отколкото към частни лица. Особено внимание се обръща на значението на това пресата да може да критикува свободно дейността на правителството. Съдът също така подчертава, че отделните държавни служители, както и правителството като цяло, трябва да бъдат готови да толерират по-висока степен на обществена критика, отколкото частните лица, обект на такава критика.

Ръководен ориентир в тази насока е делото *Лингенс срещу Австрия*, където Съдът е постановил, че:

Свободата на политическия дебат е в сърцевината на идеята за демократично общество, която пронизва всички разпоредби на Конвенцията.

Границите на приемливата критика са съответно по-широки що се отнася до политика като такъв, отколкото що се отнася до частното лице. За разлика от последния, първият неминуемо и съзнателно се излага на строга критика на всяка негова дума и действие...и следователно той трябва да покаже по-висока степен на толерантност.⁴

По това дело Съдът е отменил осъдителната присъда за клевета, засягаща един политик, приемайки, че австрийският закон не позволява на подсъдимия свободата, изисквана съгласно Конвенцията, да критикува политици, и следователно да се ангажира в политически дебат. Съдът също така подчертава правото на ползвателя на съответната информация да я получи. Съдът е приел, че освен че средствата за

⁴ Делото *Лингенс срещу Австрия*, решение от 8 юли 1986 г., серия А, N 113, параграф 42, виж също така делото *Обершлик срещу Австрия*, решение от 23 май 1991 г., серия А, N 204 и делото *Кастелс срещу Испания*, решение от 23 април 1992 г., серия А, N 236.

масова информация имат за задача да съобщават подобна информация и идеи по въпроси от обществен интерес, обществото има правото да ги получава.⁵

Освен това, на по-голяма степен на защита подлежи не само дискусиата по политически въпроси, но и обсъждането на въпроси от обществен интерес в по-широк смисъл. В делото *Торгеирсон срещу Исландия*, отнасящо се до осъждане на журналист за клевета във връзка със статии, имащи за предмет полицейската бруталност и неадекватността на системата на разследване на обвинения срещу полицията, Съдът ясно е посочил, че всички въпроси от "сериозен обществен интерес" заслужават по-висока степен на защита.⁶ Това становище е от особено значение, тъй като обикновено много от наказателните преследвания за клевета се отнасят до въпроси от обществена значимост, като корупцията в обществения живот, или пък в съдебната система.

Правилото, постановено в делото *Лингенс* и в последващите го сходни дела, играе централна роля в системата за защита на свободата на изразяване по Европейската конвенция, тъй като то опазва демокрацията чрез даване на специална защита на изразяването по политически въпроси и на критиката на управлението.

Законите, които предвиждат засилена защита за репутацията на политиците, имат противоположния ефект и, като такива, изцяло нарушават една от най-важните гаранции на член 10.

2. НАКАЗАТЕЛНИТЕ РАЗПОРЕДБИ ЗА КЛЕВЕТА НЕ СА "НЕОБХОДИМИ В ЕДНО ДЕМОКРАТИЧНО ОБЩЕСТВО"

Дори да приемем, че дадено вмешателство в правото на свобода на изразяване преследва допустима цел съгласно член 10, то трябва да бъде и "необходимо в едно демократично общество". Мерилото за необходимост съдържа, *inter alia*, понятието за пропорционалност.

Нашето становище е, че наказателните разпоредби за клевета не отговарят на това изискване, тъй като налагането на наказателни санкции за слово са твърде сурови за естеството на твърдяното нарушение на закона. Заплахата от криминално досие, от наказателна присъда и дори условна присъда налагат прекалено голяма и излишна тежест на потенциалния говорител.⁷

⁵ id., параграф 42.

⁶ Решение от 25 юни 1992 г., серия A, N 239.

⁷ Установено е, че в държави, където наказателните преследвания са често прилагани, това се прави най-вече с цел да се ограничава правото на свобода на изразяване на мнения. В такива държави понякога наказателните преследвания се опитват да накажат важни политически изказвания или обратно, да тормозят чрез наказване на несъществена клевета. Например в Румъния преследванията свързани с клевета са от общ характер и сурови. Наказателният кодекс беше изменен през 1996 г., като горната граница на наказанието лишаване от свобода беше

Наказателните разпоредби за клеветата са неприемливо сурови поради три основни причини:

Първата причина е, че те създават недопустим "възпиращ ефект", който пречи на нормалния поток на защитеното от гаранциите за свобода на изразяването слово.

Втората причина е недопустимото прехвърляне на тежестта на доказване върху обвиняемия.

Третата причина е, че клеветата може да бъде по-адекватно регулирана от гражданския закон, отколкото от обявяването и за престъпление по наказателното право.

Наказателните закони за клеветата не са "пропорционални".

а. Наказателните разпоредби за клеветата имат недопустим "възпиращ ефект"

Рискът от наказателни санкции силно препятства публичната дискусия.

Ограниченията, които този риск налага върху важни политически изказвания, са сериозни. Имайки предвид този "възпиращ ефект", един коментатор е нарекъл

увеличена от три месеца на две години и размерът на глобата също така беше увеличен и сега е в размер на /30.000.000 леи/ което е от 50 до 100 пъти повече от средно-месечното възнаграждение на един журналист. Сред примерите от последно време е например едно дело от юли 1996 г., когато редактор и репортер от ежедневника Telegraph бяха признати за виновни за обида съгласно член 205 за публикуването на статия, в която се твърди, че местните политици са корумпирани. И двамата са осъдени на 7 месеца лишаване от свобода и да платят глоба, а също и лишени от право да упражняват професията си за срок от една година. Изпълнението на присъдите в крайна сметка беше приостановено и те бяха амнистирани. Също така, по дело от 1997 г. журналистите Корнешо Стефан и Сабин Оркан са осъдени на една година лишаване от свобода и им е наложена глоба за изказвания по отношение на прокурор. По дело от 1996 г. Стефан Тудорас е глобен за публикуване на информация и коментар, в който се твърди, че един кмет е издал незаконно разрешително за строеж. По дело от 1995 г. Адина Ангелеску и Валериан Стан са глобени за статия, отнасяща се до твърдени недостойни действия на един армейски офицер. По дело от 1995 г. Кузмин Стамагов е осъден условно и е глобен за публикация относно корупция на държавни служители. В последните години журналисти са били осъждани за твърдения, че президентът Илйеску е бил морално отговорен за смъртните случаи по време на събитията от 1989 г., за това, че след като е поканил полицейски шеф за участието в телевизионна програма, в която последният не се е явил, журналистът е поставил до табелката с неговото име рисунка на куче; за публикуването на статия твърдяща, че някои съдии и прокурорни неправилно са изпълнявали своите задължения /виж Румъния: Анализ на медийното законодателство и практика, Article 19, London, юли 1997 г./

Както в някои европейски държави, така и в много държави от британската общност в исконите за наказателно преследване за клеветата често се иска наказване дори и на несъществено оклеветяване. Например в Шри Ланка наказателните разпоредби за клеветата са предвидени както в Наказателния Кодекс, а също така и в Закон за пресъветите, който предвижда както налагането на глоби, така и постановяването на присъди. През 1997 г. имаше най-малко 6 наказателни преследвания за клеветата против вестници основно свързани с информация оклеветяваща президента или членовете на правителството. В едно такова дело, в което подсъдимият беше оправдан през февруари 1998 г., редактор на вестник беше обвинен за оклеветяване на президента въз основа на статия, която твърди, че тя (президентката) е присъствала на рождения ден на един депутат, което е станало причина за закъснението ѝ за важна среща на следващия ден /делото *Sunday Times /Sri Lanka*, присъди от 8 февруари 1998 г. : съобщение до *Interights* на 22 януари 1998 г. от Сурия Викремасингхе от Надесан Център, Коломбо/. В Камерун наказателните разпоредби за клеветата се прилагат често и имат за резултат постановяването на осъдителни присъди. Тези дела са насочени главно срещу вестници във връзка с репортажи от политически събития. Повдигането на обвинения често е с цел да се тормозят журналистите чрез предотвратяване на важни разкрития, или пък чрез търсенето на отговорност за съвсем тривиално слово. Например през 1995 г. главният редактор на *The Cameroon Post* е бил признат за виновен, глобен и осъден на 6 месеца лишаване от свобода за оклеветяване на директора на една застрахователна компания. Когато е трябвало да бъде освободен, той е бил задържан за нови 6 месеца след осъждането му за "разпространяване на неверни новини." Редакторът на сатиричния седмичник *Le Messager* Ророл също така е бил осъден на 6 месеца лишаване от свобода същата година като е бил обвинен в "обида на президента на републиката и членове на парламента" и "разпространяване на невярна информация." Това обвинение е било отчасти основано на два комикса./ 1997 Report: Freedom of the Press Throughout the World, Reporters Sans Frontiers, Paris, стр. 35-37/.

наказателната отговорност за клевета "една безмислена отживелица от миналото, която понастоящем няма място в съвременната юриспруденция."⁸

Този "възпиращ ефект" е отразен в редица решения на някои важни съдебни органи. Европейският съд по правата на човека е приел, че наказателните санкции за клевета могат да имат ефекта на цензура върху потенциално важни за политическия живот изказвания. Признавайки тази заплаха на свободата на политически дебат, Съдът е счел, че налагането на наказателни санкции за клевета следва да се използва с подходяща сдържаност. В контекста на политическия дебат, Съдът е приел в делото *Лингенс*, че наказателното преследване може да обезкуражи критиката, а така също и да "пречи на пресата в изпълнението на нейната задача на доставчик на информация и на страж на обществения интерес."⁹

Думите на Европейския съд в това дело напомнят решението на Върховния съд на САЩ по делото *Ню Йорк Таймс срещу Съливан*,¹⁰ в което той приема, че да се спечели иск за клевета, длъжностните лица трябва да докажат, че това, което се твърди в клеветническото изявление е невярно и е било извършено с "пряк умисъл", т.е. със съзнаване на невярността на твърдението или с груба небрежност към неговата невярност. Съдът е заключил, че защитата на "сериозния дебат" изисква тежестта на доказване да бъде върху правителството или съответните длъжностни лица, които следва да докажат, че твърдяното клеветническо изявление във връзка с държавните дела е както погрешно, така и недобросъвестно. В това решение Съдът приема, че "погрешното изявление е неминуемо в един свободен дебат, и че то трябва да бъде защитено, ако свободата на изразяване на мнение трябва да има "глътката въздух", от която" се нуждае...за да оцелее."¹¹ Без такива защитни мерки "критикуващите управлението и управляващите биха се въздържали от изразяване на тяхната критика, дори когато те смятат, че са прави...поради съмнение дали може да бъде доказана в съда или от страх от разноските по делото, които ще направят... Атакуваната разпоредба по този начин обезсърчава силата и ограничава разнообразието на обществения дебат."¹²

По същия начин, в отмяната на присъда във връзка с опазване на обществения ред, Съдебният комитет на тайния съвет на кралицата в дело от Антигуа и Барбуда е приел, че "от всяка гледна точка би било сериозна пречка за свободата на пресата, ако онези които печатат или разпространяват материали, отнасящи се критично към управлението, могат да не рискуват наказание само ако могат да се уверят във

⁸ Robertson, Geoffrey and Nichol, Andrew, *Media Law*, Penguin, London 1992 at 102.

⁹ *Lingens* at para 44.

¹⁰ 376 USA 24 (1964). Извадки от това решение са публикувани на български език в сп. *Права на човека*, брой 3 за 1997 г., стр. 61.

¹¹ 376 USA at 272.

верността на всички отделни фактически обстоятелства, на които е основана критиката”.¹³

б. Наказателните разпоредби за клевета неправилно разпределят тежестта на доказване

Друга причина, поради която наказателните разпоредби за клевета са прекалено сурови, е тази, че на практика те са безпрецедентни в наказателното законодателство. Те прехвърлят тежестта на доказване върху обвиняемия, изисквайки той да докаже своята невинност. Подобно на българския закон, те предполагат обвиняемият да докаже истината на неговите или нейните изявления, “разумността” на неговото или нейното мнение, или че публикацията е била в обществен интерес. Поради това те са в нарушение на гаранцията на Европейската конвенция за защита правата на човека, предвидена в член 6, ал.2, а именно: презумпцията за невинност.

Възприемайки тази гледна точка в делото *Глийвс срещу Дийкин*, лорд Диплок изразява становището, че наказателната отговорност за клевета нарушава член 10 от Европейската конвенция за защита правата на човека. Той твърди, че това дело “обръща с главата надолу” член 10, защото:

Съгласно нашия наказателен закон свободата на една личност да изрази мнение, винаги когато това мнение разкрива сериозно непочтено поведение на друго лице, следва да бъде санкционирана, освен ако първото лице *не може да убеди съдебните заседатели ex post factum*, че конкретното упражняване на свободата е от обществен интерес; докато член 10 изисква свободата на изразяване да бъде неограничена от държавната власт, освен в случаите, когато намесата на властта е необходима, за да санкционира конкретен случай, в който свободата е упражнявана противно на обществения интерес /промяната на шрифта е от автора/¹⁴

с. Гражданската отговорност е по-малко рестриктивно средство за защита на съответните обществени и лични интереси

Наказателната отговорност за клевета, особено когато предвижда лишаване от свобода, не е “пропорционална” по смисъла на член 10, така както е тълкуван от Европейския съд за правата на човека, защото гражданската отговорност е по-малко

¹² 376 USA at 279.

¹³ *Hector v A-G of Antigua and Barbuda* [1990] 2 All ER 103 at p.106.

¹⁴ [1980] AC 477, 483.

рестриктивно и вече напълно адекватно средство за защита срещу увреждането на репутацията. Понятието "по-малко рестриктивно средство" е неразделна част от теста за пропорционалност съгласно Европейската конвенция за защита правата на човека.¹⁵ По същия начин Върховният съд на САЩ неизменно отменя закони, които нарушават свободата на словото, ако съществува по-малко ограничителна алтернатива.¹⁶

В редица държави Комисиите за реформи в законодателството и други подобни институции са разглеждали наказателните разпоредби за клеветата и са препоръчали тяхната промяна или отмяна.¹⁷ Констатацията, че гражданската отговорност е по-подходяща в тази област, присъства във всяко от тези изследвания. Така например, препоръчвайки отмяната на наказателното преследване за клеветата, Канадската комисия за реформи в законодателството отбелязва, че гражданската отговорност е по-подходяща с цел възмездяване на вредите от оклеветяване, отколкото наказателната, защото целта и е да компенсират директно жертвата за нанесените и щети, докато наказателната отговорност често няма за своя основна цел възмездяването на действителните вреди, причинени на жертвата.¹⁸ По подобен начин, Новозеландският комитет за изучаване на въпросите на клеветата отдавна е препоръчал отмяната на разпоредбата, предвиждаща наказателно преследване за клеветата. Той твърди: "Най-съществената причина за неговата отмяна по наше мнение е, че гражданската отговорност за оклеветяване осигуряват адекватна защита от оклеветяващите изявления и обезмислят наказателните мерки."¹⁹

Тези комисии за законодателни реформи считат, че наказателна отговорност, която представлява вмешателство в правото на свобода на изразяване, не е допустима ако гражданските санкции биха били достатъчни. В практиката по Европейската конвенция е много сложно за една държава да оправдае прибягването до наказателни санкции в дела за оклеветяване поради това, че Съдът рядко потвърждава осъдителни присъди за клеветата и никога не е потвърдил присъда, в която обвиняемият е бил осъден на лишаване от свобода.²⁰ В своето прочуто решение по делото *Кастелс срещу Испания*,

¹⁵ Виж например делото *Кембъл срещу Великобритания*, решение от 25 март 1992 г., серия А, N 233 относно гаранцията на член 8 за неприкосновеност на личния живот и делото *Маркс срещу Белгия*, решение от 13 юни 1979 г., серия А, N 32, относно член 8 и забраната за дискриминация в член 14.

¹⁶ Главното дело по този въпрос е *Шнайдер срещу Щата*, 308 U.S. 147 (1939), където Съдът отменя ограниченията за разпространяване на рекламни брошури "от врата-до врата" и отменя на забраната за уличното разпространение на такива брошури, тъй като допустимата цел може да бъде постигната с по-малко рестриктивни средства.

¹⁷ Във Великобритания това е Law Commission Working Paper no 84: Criminal Label HMSO (1982); в Канада - Law Reform Commission of Canada Working Paper no 35 (1984); в Нова Зеландия - See Report of the Committee of Defamation (1977).

¹⁸ Canadian Law Reform Commission, id at section III /e/.

¹⁹ New Zealand Report, id at para 455.

²⁰ В следните дела Съдът е намерил нарушение на член 10: Делото *Лингенс срещу Австрия*, където наложеното наказание е било 20,000 шиллинга. В делото *Кастелс срещу Испания* наложеното наказание е лишаване от свобода от една година и един ден, условно. В делото *Швабе срещу Австрия* (решение от 28 август 1992 г., серия А, N 242-В) наложеното наказание е глоба в размер на 3,000 шиллинга или при неизпълнение на задължението за плащане 30 дни лишаване от свобода. В делото *Торгеир Торгеирсон срещу Исландия* (решение от 25 юни 1992 г., серия А N 239) наложеното наказание е глоба в размер на 10,000 исландски крони или при неизпълнение на задължението за

Съдът е намерил нарушение в прилагането на разпоредба, предвиждаща наказателно преследване за клевета, подчертавайки, че "властта, която има правителството, му налага да е въздържано в прибегването до наказателни преследване, *особено когато са налице други мерки за отговор на несправедливите атаки и критики от страна на неговите противници или на медиите.*"²¹ /промяната на шрифта е от автора/

В европейските държави от континенталната правна система клеветата исторически е била регулирана от наказателните закони. Прегледът на западно-европейските държави по-долу показва, обаче, че и в този регион нараства тенденцията към прилагането на гражданската отговорност и нещо повече, **присъди лишаване от свобода на практика не се постановяват.** В последните години нито едно лице не е излежавало присъда лишаване от свобода за клевета, в която и да е от посочените държави.²²

Предмет на разглеждане в това становище също така е и практиката в няколко държави от прецедентната правна система. При тях клеветата исторически е била регулирана чрез гражданскоправни разпоредби. В тези държави разпоредбите, предвиждащи наказателно преследване за клевета, са напълно остаряли и присъди лишаване от свобода в последно време не са регистрирани.

Европейски държави от континенталната правна система

В много европейски държави клеветата е както деликт, така и престъпление и те се разглеждат от съда или заедно, или поотделно. Клеветата може да представлява публикацията на твърдян факт, който представлява атака срещу честта или репутацията на дадено лице или може да съдържа обида. В континентална Европа клеветата по-скоро се третира като престъпление, отколкото като деликт. Но докато наблягането върху наказателната отговорност прави разпоредбите, преследващи клеветата да изглеждат относително строги в Европа, то това не се отнася с пълна сила за Западна Европа. Там налагане наказанието лишаване от свобода е много

плащане в рамките на 4 работни седмици - осем дни лишаване от свобода. В делото *Оберилик срещу Австрия* /решение от 23 май 1991 г., серия А N 204/ наложеното наказание е глоба в размер на 4,000 австрийски шилинга или при неплащане до 25 дни лишаване от свобода. В делото *Оберилик срещу Австрия* /N 2/125 E.H.R.R. 357/ наложеното наказание е глоба в размер на 200 австрийски шилинга на ден в продължение на 20 дни. В следващите две дела Съдът не е открил нарушение на член 10: в делото *Прагер и Оберилик срещу Австрия* /решение от 26 април 1995 г. серия А N 313/ наложеното наказание е глоба в размер на 30 австрийски шилинга на ден в продължение на 120 дни и шест дни лишаване от свобода в случай на неплащане в допълнение към 20,000 австрийски шилинга обезщетение на жертвата и в делото *Барфод срещу Дания* /решение от 22 февруари 1989 г., серия А N 149/ наложеното наказание е глоба в размер на 2,000 датски крони. Важно е, че в последните две дела засегнатите са били съдии. За разлика от политическите фигури, съдиите получават специална защита против атаките срещу тяхната репутация съгласно член 10. Причината за тази засилена защита произтича от факта, че оклеветяващите атаки по отношение на тях могат да застрашат "авторитета и непристрастността на правосъдието," но това оправдание за намеса в свободата на изразяване на мнение е различно от това, което се отнася до защитата на репутацията на частни лица.

²¹ Делото *Кастелс срещу Испания*, решение от 23 април 1992 г., серия А, N 236, параграф 46

²² Нашето изследване не откри дела, където присъдите лишаване от свобода са били изтърпани. Най-малко що се отнася до журналисти, отсъствието на такива дела е потвърдено от базираната в Париж организация *Reporters Sans Frontiers*, в телефонно интервю на 14 май 1998 г.

рядко и глобите обикновено са по-малки в сравнение с вредите, присъждани в някои държави от прецедентната правна система, като САЩ и Великобритания.²³ Във всеки случай тенденцията е към по-широко използване на гражданската отговорност вместо наказателната. Краткото изложение на законодателството и практиката на седем държави демонстрира тази тенденция.

В Австрия,²⁴ наказателната отговорност за клеветата е предвидена както в наказателния,²⁵ така и в гражданския²⁶ закон. Докато исторически наказателните дела са преобладавали, то по-късно гражданските иски са станали по-удобни за ищците, тъй като по гражданските дела тежестта на доказване се е прехвърлила към ответника - докато по-рано тежестта на доказване беше върху ищеца и той трябваше да докаже неверността на твърдението, сега авторът на твърдението трябва да докаже неговата истинност.

Следователно в Австрия има тенденция към по-широко приложение на гражданската отговорност. Допълнителна гаранция за свободата на изразяване на мнение се съдържа в член 29 на Закона за медиите, според който журналистите не са виновни за клеветата, ако могат да докажат едновременно, че са спазили журналистическата добросъвестност и че съществува сериозен обществен интерес от публикацията им. Доколкото е предвидено от закона, наказанието лишаване от свобода на практика не се налага.

В Дания разпоредбите за клеветата са залегнали в Наказателния кодекс, разделяйки клеветата на две категории: "обвинения" и "оскърбителни думи или поведение". Докато първата категория се състои от фактически твърдения, които не са престъпление, ако е доказана тяхната вярност, то при втората доказването на истинността не е защита. И двата вида наказателно преследване за клеветата изисква наличието на недобросъвестност. Въпреки че на разпоредбите за клеветата често се позовават пред съдилищата, осъдителни присъди се постановяват в много малко случаи. По-голяма част от делата касаят фактически твърдения, докато повечето примери относно оскърбителни думи или поведение датират от преди няколко десетилетия. В

²³ Виж Линда Макферсън и Дъглас Вик, "European Defamation Law" 36 Virginia Journal of International Law 933 /1996/. Авторът твърди, че "разчитането на наказателната отговорност отразява политически избор оклеветяването да се възпира чрез маргинализиращия ефект на широко разгласяваните присъди, а не чрез заплахата от парична санкция...Що се отнася до възпирането на свободата на изразяване на мнения, дали санкцията е наречена "наказателна" или "гражданска", това няма значение.", стр. 952.

²⁴ Тази част е взета от Валтер Берка, "Австрия" в "Press Law and Practice", Article 19, London 1993 at 29-30, допълнена от автора с писмо от 30 януари 1998 г. до Interights.

²⁵ Виж особено член 111 от Наказателния кодекс /Strafgesetzbuch-StGB/ BGBl 60, последно изменение в Federal Gazette 1997/112.

²⁶ Член 1330 от Гражданския кодекс /Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch vom 1 June 1811 JGS 946, последно изменение BGBl 1989/656).

последните години не е имало дела, по които е постановена присъда лишаване от свобода.²⁷

Във Франция,²⁸ клеветата е както деликт, така и престъпление. Гражданските иски и наказателните обвинения се разглеждат едновременно от един и същи съд по едно и също време. Делата се водят без съдебни заседатели и могат да доведат до налагане на наказание глоба в допълнение към гражданските обезщетения на пострадалия. Наказанията лишаване от свобода, които могат да варират от пет дни до шест месеца, се налагат много рядко.²⁹ Доказване на истинността на твърденията обикновено³⁰ е защита, но такова доказване не е лесно и оправдателните присъди на тази основа са редки. Добросъвестността е защита, ако обвиняемият може да докаже, че е действал грижливо, проверил е фактите, опитал се е да се свърже със заинтересованото лице и т.н. Последните примери показват стриктното прилагане на тези разпоредби. Например, в едно дело фактът, че ищецът е бил изправен пред съда по обвинения в извършването на деяния, свързани с деянията, споменати в статия, за която той твърди че е клеветническа, не освобождава вестника от неговата отговорност да провери внимателно онези твърдения, които са в ущърб на репутацията и честта на ищеца.³¹ В друго дело е било прието, че бъркането на един човек с друг автоматично изключва защитата за добросъвестност.³²

В Германия³³ клеветата се регулира главно от наказателното право.³⁴ Там има три различни концепции във връзка с оклеветяването: обида, клеветническо твърдение, което може и да е вярно и умишлена клевета, за която деецът знае, че е невярна.³⁵ Истинността на твърдението не е защита при обидата, ако обидата произтича от начина, по който е осъществена или от обстоятелствата, при които е разпространена. Законът прави разлика между фактически твърдения и изразяване на мнение, давайки по-голяма защита на второто. Съдилищата трябва да намират баланса между твърденията за оклеветяване и конституционните гаранции на свободата на пресата и правото на обществото да бъде информирано по въпросите от обществен интерес. Наказателният Кодекс предвижда глоби или лишаване от свобода за тези три вида престъпления, но на практика наказателните санкции се прилагат само в най-

²⁷ Виж член 267 от Датския Наказателен Кодекс. Тази информация е осигурена от писмо до Article 19 от 6 февруари 1998 г. от Датския център за правата на човека.

²⁸ Тази част е взета от Roger Errera "French Press Law and Practice", id at 64-65, изменено от автора с писмо от 19 януари 1998 г. до Interights.

²⁹ Virginia Journal of International Law at 953.

³⁰ Истинността не е защита, когато фактите са по-стари от 10 години, когато са свързани с неприкосновеността на личния живот или когато са свързани с престъпление, което е било амнистирано, престъпление, за което е изтекла давността или засягащо лице, което е било реабилитирано.

³¹ Paris TGI, 24 Jan 1990, X v. Y et al.

³² Cass. Crim., 8 July 1986.

³³ Тази част е взета от Улрих Карпен, "Germany" in Press Law and Practice, at 85, изменено с писмо от 20 януари 1998 г. от автора до Interights.

³⁴ Наказателен Кодекс, член 185 и следващите.

³⁵ Виж Carter - Ruck at 330.

"изключителните и очевидни" случаи и принципът за пропорционалност изисква съдът да се убеди, че мерките предприети да защитят правата на индивида са "подходящи, необходими и адекватни" от гледна точка на намесата в свободата на изразяване.³⁶

В Холандия³⁷ обвиненията за клевета са изключително редки. Съгласно Наказателния закон,³⁸ този, който е виновен за предумишлено уронване на репутацията или честта на някого, е виновен за клевета и може да бъде осъден на лишаване от свобода до една година или да му бъде наложена глоба в размер до 10,000 гулдена. Не е необходимо да се доказва истиността на твърдяните факти и обстоятелства, ако подсъдимият може да докаже, че той или тя са вярвали добросъвестно във верността на твърденията и че те са били направени в обществен интерес. Последното известно наказателно дело, завършило с оправдателна присъда, се отнася за публикацията на интервю, в което интервюираният е казал, че холандските войници, които са се били в Индонезия в периода 1945 -1949, биха могли да се сравнят със СС. Съдът е приел, че изразите са били твърде общи, за да могат да бъдат основание за налагане на наказателна санкция, и не представляват приписване на престъпление, както се изисква от съответния член на Кодекса. По-нататък, цитирайки практиката на Европейския съд по правата на човека, холандският съд е приел, че разпространяването на информация и идеи по политически въпроси е журналистическо задължение, дори когато тази информация е обидна, скандална или смуцаваща.³⁹

В Норвегия,⁴⁰ наказателната и гражданската отговорност за клевета са фактически идентични. Елементите и на двете са предвидени от член 247 на Наказателния кодекс. Съгласно този член тежестта на доказване е върху ищеца, който следва да докаже извършването на акта на оклеветяване и че съдържанието му е било такова, че е "било възможно да причини увреждане" на неговата или нейната репутация, независимо дали такова увреждане наистина е причинено. Тежестта да докаже истиността на твърденията си е след това върху обвиняемия.

Истиността на твърденията обаче не е абсолютна защита. Вярното твърдение може да бъде наказано, ако е било направено "без достатъчно важни причини" или е било недопустимо "поради начина, по който е било направено или поради други причини". Наказателните санкции са редки в Норвегия. Ищецът може да възбуди дело от частен характер, искайки в молбата си налагането на наказателни санкции на ответника. Наказанията включват глоби и възможност за лишаване от свобода, но размерът на

³⁶ Virginia Journal at 955.

³⁷ Тази част е взета от Франсин ван Ленте и Инеке Бьорефин "The Netherlands" in Press Law and Practice at 105 изменено с писмо от 23 януари 1998 г. от г-жа Бьорефин до Interights.

³⁸ Наказателен кодекс член 261 и следващите.

³⁹ Решение от 26 януари 1995 г., Апелативен съд на Лливарден.

⁴⁰ Тази част е взета от Стенгрим Воланд, "Norway" In Press Law and Practice, at 121.

глобите е по-нисък от този по граждански дела и последното дело, по което е наложено наказание лишаване от свобода е от 1933 г.

В Швеция⁴¹ и гражданските, и наказателните дела могат да се заведат съгласно разпоредбите относно оклеветяването, а наказателните дела могат да бъдат както от общ, така и от частен характер. Наказателните дела от общ характер са редки и трябва да бъдат заведени от Министъра на правосъдието. Те обикновено се завеждат, когато пострадалата страна е държавен служител, но държавните органи като такива не се ползват със защита съгласно наказателните закони за клевета. Условието за спечелване на дело за клевета са еднакви и по наказателни, и по граждански дела, макар в процесуалните правила да има известна разлика. Доказване на истиността на твърдяното не е защита във всички случаи. Обаче, ако клеветническото твърдение е било оправдано със защитата на обществения интерес и то е било вярно, или пък говорителят е имал основателни причини да вярва, че е вярно, то тогава не е налице оклеветяване. Мненията и оценъчните съждения не могат никога да представляват оклеветяване, но ако са формулирани по много обиден начин, то те могат да се представляват обида (но само ако са направени очи в очи). Мнение, основаващо се на факти, имплицитно приемани за верни, може обаче да представлява клевета. Където истиността е защита, обвиняемият носи тежестта на доказване.

Държави от прецедентната правна система

В много държави от британската общност и от прецедентната правна система, наказателната отговорност за клевета е рядкост. В последните години трудно могат да бъдат открити наказателни дела за клевета в Англия, Уелс и Северна Ирландия, а в Шотландия не съществува престъплението клевета.⁴² На практика наказателните закони за клевета отдавна са излезли от употреба в САЩ.⁴³ За да бъде в съответствие с Конституцията на САЩ, клеветата може да бъде дефинирана като престъпление само по отношение на твърдения, които са били направени с пряк умисъл (т.е. при недопустимо пренебрежение към очевидна истина) и са от естество да доведат до непосредствено нарушение на обществения ред.⁴⁴ По същия начин, въпреки че присъстват в законите на отделните щати, присъди за клевета в последно време са редки. Последното изтърпяване на присъда лишаване от свобода за клевета е от преди повече от 50 години.⁴⁵ В Канада обвиненията са редки, а присъди лишаване от свобода са още по-редки.⁴⁶

⁴¹ Тази част е взета от Axberger, Hans-Gunnar, "Sweden", in *Press Law and Practice* at 156.

⁴² Виж Андрю Никол. "The United Kingdom" in *Press Law and Practice*, Article 19, London 1993, изменено с писмо от 26 януари 1998 г.

⁴³ Виж Надин Стросен "The United States" in *Press Law and Practice*, изменено с писмо от 16 февруари 1998 г.

⁴⁴ *Garrison v. Louisiana*, 379 U.S. 64 (1964).

⁴⁵ Flint, David, "Australia" in *Press Law and Practice* at 1.

⁴⁶ Bauer, Jan., "Canada" in *Press Law and Practice* at 38.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В повечето от разгледаните държави - в Европа, в британската общност и държави от прецедентната правна система - от много години няма наказателно преследване за оклеветяване, завършващо с присъда лишаване от свобода. В тези държави гражданските искове са или исторически по-широко разпространени /както в практиката на общото право/ или стават по-широко разпространени /както в няколко европейски държави/.

За да съответства на изискванията на член 10 на Европейската конвенция за защита правата на човека за гарантиране на свободата на изразяване, всяко вмешателство в упражняването на тази свобода трябва да преследва допустима цел и да бъде необходимо за постигането на тази цел. Доколкото наказателната отговорност за клевета дава особена защита на длъжностни лица, тя не преследва допустима цел по смисъла на Конвенцията. Наказателната отговорност за клевета не може да се счита и за необходима в едно демократично общество, защото не е пропорционална на преследваната цел. Това е така, защото, както се вижда от практиката в разгледаните в това становище държави, гражданската отговорност предвижда достатъчна защита срещу оклеветяване и свързаните с него други нарушения на закона. Гражданската отговорност адекватно обезщетява вредите от оклеветяване, без излишната репресия, характерна за използването на наказателните санкции. В посока към увеличаване на използването на гражданската отговорност за сметка на наказателната репресия върви и практиката в световен мащаб.

Поради гореизложеното наказателното преследване за оклеветяване не е необходимо, а когато води до лишаване от свобода, то представлява *per se* нарушение на гаранциите за свобода на изразяване.

Наталия Шифрин
Старши юрист в Интерайтс
От името на Интерайтс и Артикъл 19
Лондон, 23 юни 1998 г.